אור הצפון — שרשי המדות

שרשי המדותא. שנינו: "אמר רבי יצחק בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו: 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע' (שמות כד:ז), אמר הקדוש ברוך הוא: 'מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים' (דברים ה:כו). שמעו ישראל ושתקו וכו' כך כיון שאמר הקדוש ברוך הוא מי יתן וכו' היה להם לומר: רבונו של עולם! אתה תן, לפיכך אמר משה: 'ולא נתן ה' לכם לב לדעת'" (דברים רבה ז).

הרי שבאו כאן בתביעה על ישראל, שלמרות שהגיעו למדריגה כזו שאמרו "נעשה ונשמע", לא ביקשו שיעמדו במדריגה זו לעולם. וחז"ל גילו לנו שורשו של ליקוי זה: "אמר להן משה לישראל, כפויי טובה בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל, 'מי יתן והיה לבבם זה להם' - היה להם לומר תן אתה!" (עבודה זרה ה), ומפרש תוספות שם: "לכך קראם כפויי טובה שלא רצו לומר אתה תן, לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך".

והנה הדבר מופלא מאד, בני ישראל עמדו בשעת מעמד הר סיני במדריגה העליונה ביותר שאנו יכולים לתאר לנו, בני ישראל השיגו לאחר צאתם ממצרים את מעלות הנבואה הגבוהות ביותר, ש"ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי במעשה מרכבה" (מכילתא טו). וכשעמדו על הר סיני, נעשו כולם כאיש אחד ובלב אחד והגיעו למצב שהתפשטו לגמרי מגשמיותם עד שפסקה זוהמתם וחזרו למדריגתו של אדם הראשון לפני החטא, וכולם שמעו וראו את קול ה' מדבר אליהם. וחז"ל אומרים שהקדוש ברוך הוא בעצמו, כביכול, שמח בהם במעמד זה עד שקראוהו "ביום חתונתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג), ועוד שהשתוקק שמצב זה ימשך לעולם והתפלל עליהם: "מי יתן והיה לבבם זה להם וכו' כל הימים".

והנה בתוך מצב עילאי זה, עוד נמצא פגם במדותיהם של ישראל, שלמרות שה' גמל אתם את כל החסד המרובה הזה, החל מהוצאתם ממצרים ועד מתן תורה, והעלם למדריגות עליונות כאלה, לא רצו להחזיק לו טובה וכאילו כפו בה. עד לידי שרשים עמוקים ודקים כאלה, מגיעים כוחות היצר שבאדם שהם יורדים ונוקבים עד תהום הנפש ומטילים דופי בשיא עליונותו.

ומשה רבינו גילה את שורש המדה הזאת ממקור קדמון, ממקור ראשית בריאת האדם יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא. ומשום כך כינה משה לישראל: כפויי טובה בני כפויי טובה: "כפויי טובה, דכתיב (במדבר כא) 'ונפשנו קצה בלחם הקלוקל'", ופירש רש"י: "קל הוא המן ומפני שהיה נבלע בכל אבריהם ואינן יוצאים לחוץ קראוהו קלוקל, ורגנו על כך. והיא היתה להם טובה גדולה שלא היו צריכים לטרוח ולצאת שלש פרסאות לפנות"; "בני כפויי טובה, דכתיב: 'האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל'", ופירש רש"י: "אשר נתת עמדי - לשון גנאי הוא שתולה הקלקלה במתנתו של מקום והוא עשאה לו לעזר", כלומר, אדם הראשון מצא מקום להתלונן על עצם הטובה שהקדוש ברוך הוא עשה אתו וכאילו כפה בה, וממנו ירש דור המדבר את המדה הזאת וגם הם רגנו על אותה טובה גדולה שה, גמל אתם.

הבה נתבונן איזו כפיית טובה מצאו כאן באדם הראשון. למה ברא הקדוש ברוך הוא את האשה? משום שאמר: "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב). אין הכוונה לענינים גופניים כי הרי "אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולים לו בשר ומסננין לו יין" (סנהדרין נט). ולא חסר

לו איפוא, מאומה, וכל ישותו היתה רוחנית עילאה עד שהמלאכים ביקשו לומר לפניו קדוש, אלא שהקדוש ברוך הוא ראה שיש לעשות לו עזר רוחני לסיוע במעלותיו הגבוהות ולהוסיף לו חכמה ובינה, וכפי שהכתוב אומר אחרי זה: "ויבן את הצלע", ופירשו חז"ל: "שנתן הקדוש ברוך הוא בינה יתרה באשה יותר מבאיש" (נדה מה:), ובודאי שבזה שאמר אדם הראשון: "האשה אשר נתת עמדי נתנה לי מן העץ ואוכל" - היתה כוונתו שהוא סמך על בינתה של האשה שפסקה לו שיש לו לאכול מעץ הדעת, אלא שתוך הדברים שציין "אשר נתת עמדי" - מצאו איזו משמעות דקה מן הדקה שכאילו יש כאן איזו כפייה כל שהיא בעצם הטובה של נתינת האשה.

והכוח הדק הזה של אדם הראשון השתלשל מדור לדור עד שעקבותיו ניכרו לאחר אלפיים שנה בדור המדבר, דור הדעה, שלמרות שהגיעו למדריגה שפסקה זוהמתם שהטיל בהם הנחש, עוד נשאר בהם אותו פגם דק של כפיית טובה, שקראו את המן "לחם הקלוקל". ומכאן גם נבעה הנטיה לכפיית טובה בבני ישראל במעמד הר סיני שעם כל רום הכרותיהם בחסד ה' ובאותו רגע מרומם שהכריזו נעשה ונשמע, פעפעה בקרבם, ומנעה מהם מלהחזיק טובה להקדוש ברוך הוא ולא אמרו "תן אתה".

ועוד יותר, שחז"ל מציינים כי "אף משה רבינו לא רמזה להן לישראל אלא לאחר ארבעים שנה, שנאמר 'ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה' וכתיב 'ולא נתן ה' לכם לב וגו'" (ע"ז שם), ופירש רש"י: "אף משה רבינו לא נזכר לתת על לבו דבר זה עד ארבעים שנה".

הרי עד כמה עמוקים כוחות הנפש שבאדם, שכל פגם כל שהוא יורד ונוקב בשרשי חביונותיו וחוצב במעמקיו, עד שהוא עובר בתורשה מאבות לבנים לאלפי דורות, ועלול לחטט אף בגדולי גדולים ולחולל בהם ליקויים ומגרעות.

ב. ומצינו עוד יותר מזה. הכתוב אומר: "וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך וכו' סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה" (שמות לב:ח), ואמרו חז"ל: ""עברו מן הדרך אשר צויתים' אין כתיב כאן, אלא 'סרו מהר מן הדרך', כשהיו בסיני היו שושנים וורדין, עכשיו נעשו סריות, נעשו כזבים, לא עשו לא שעה ולא שעתים אלא מיד סרו. אמר רבי שמעון בן יוחאי, אחד עשר יום היו עם הקדוש ברוך הוא וכ"ט יום היו מתחשבים היאך לעשות את העגל וכו'. רבי מאיר אומר אף לא יום אחד היה אלא היו עומדים בסיני ואמרו בפיהם 'נעשה ונשמע' ולבם היה מכוון לעבודת כוכבים, שנאמר (תהלים עח:לו): 'ויפתוהו בפיהם ובלבם יכזבו לו'" (שמות רבה מב:ז-ח).

הרי עד כמה חדורים שרשי הכוחות הרעים בעמקי נפשותיהם של בני האדם, שלמרות שהגיעו למדריגות עליונות כאלה, כאמור, שעמדו לפני ה' בהר סיני באימה וביראה וברתת ובזיע, והשתמשו ברז זה שמלאכי השרת משתמשים בו ואמרו "נעשה ונשמע", באותה שעה כאילו כיזבו לה' בפיהם, ובלבם תיכננו את מעשה העגל וכיוונו לעבודת כוכבים.

"עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו' (ירמיה יז). אין סוף למזמות הרשע העקובות המושרשות בתוך לבו של האדם, שעם כל שיא מעלותיו והתעלויותיו לרום הפסגה, הן אינן מרפות ממנו ונוקבות בו עד תהום הנפש, מחדירות בו מחשבות כוזבות וכוונות זדוניות, חותרות תחת כל יסודות אמונתו והכרתו ומסירות אותו מדרך ה'.